

Проблеми методології дослідження академічного народно-інструментального ансамблю в Україні

У статті розглядаються основні засади методології дослідження академічного народно-інструментального ансамблю в Україні.

Ключові слова: академічний ансамбль народних інструментів, системно-етнофонічний метод, етноінструментознавство, феноменологія.

Еволюція народно-інструментальної ансамблевої музики впродовж минулих століть утворила міцний фундамент для появи та функціонування такого явища сучасної музичної культури, як академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво, що у всій різноманітності духовних і матеріальних складових стало невід'ємною частиною української музичної культури.

Дослідження функціонування народно-інструментальних ансамблів України упродовж ХХ ст. в академічному музичному мистецтві дозволило класифікувати різноманітні форми спільного інструментального виконавства, визначити такі основні його різновиди: *за інструментарієм*: однорідні та неоднорідні, підвиди якого визначає поєднання темброво-споріднених народних інструментів (бандура і гітара); темброво-споріднених народних і класичних інструментів (баян і флейта); темброво-відмінних народних інструментів (баян і бандура); темброво-відмінних народних і класичних інструментів (акордеон і віолончель); *за характером побутування*: автентичні (в народному середовищі з використанням традиційної музики); аматорські колективи як перехідний вид, що став сполучною ланкою між автентичним та професійно-академічним народно-інструментальним ансамблевим мистецтвом; професійно-академічні; *за репертуаром*: академічні народно-інструментальні ансамблі (камерно-інструментальні ансамблі, камерні вокально-інструментальні ансамблі); джазові та естрадні ансамблі з використанням народного інструментарію.

Академічний ансамбль народних інструментів досі належить до найменш вивчених і систематизованих наукою жанрів. Відсутність цілісної концепції академічного народно-інструментального ансамблю визначила необхідність проведення спеціальних історико-виконавських і теоретичних студій для з'ясування специфіки академічного ансамблю народних інструментів, провідних засад його жанрової структури, естетики функціонування, подальших перспектив розвитку. Методологічною основою формування наукового апарату вивчення поставленої проблеми стали історико-теоретичні та етномузикознавчі праці, присвячені дослідженню української музичної культури (М. Лисенко [13], С. Людкевич [14-15], К. Квітка [7-9], Ф. Колесса [10-12], Г. Хоткевич [19-20], М. Хай [16-18] і ін.), історико-етнографічні (В. Шухевич [21-24]), роботи з сучасної етноорганології (І. Мацієвський [25-27]).

Мета статті полягає у визначенні основних методологічних принципів дослідження академічного ансамблю народних інструментів

України. Основним завданням постає спроба системного аналізу історико-виконавського аспекту у вивченні проблеми, а саме: академічного народно-інструментального ансамблевого мистецтва України ХХ ст. та багатовекторного поняття „народно-інструментального ансамблю”, що зумовило специфіку використання різноманітних підходів до їх вивчення.

Для забезпечення об'єктивності процесу наукового дослідження універсальним методом наукового пізнання і творчості служить діалектика. Три основні закони діалектики стали основоположними у дослідженні академічного народно-інструментального ансамблевого мистецтва.

Так, відповідно до закону взаємного переходу кількісних змін у якісні процес становлення та розвитку ансамблю у вітчизняній народно-інструментальній музичній культурі характеризується поступовістю, появою нових якостей (удосконалення інструментарію, його хроматизація, створення оригінального репертуару, вихід на концертну естраду, включення у навчальний процес) та виникненням нової міри (професіоналізація, академізація, камернізація) на кожному наступному етапі.

У площині закону єдності та боротьби протилежностей розглядаються причини розвитку академічного ансамблевого виконавства на народних інструментах. Професіоналізація ансамблевого виконавства, збереження традицій та їх „перевтілення” у сучасні форми, особливості історичного та суспільного розвитку музичного мистецтва українців як „зовнішня причина” розвитку та удосконалення народного інструментарію, утворення різноманітних ансамблевих форм, ускладнення виконавської техніки, виконання різножанрового репертуару, впровадження музичної освіти на народних інструментах як „внутрішня причина” розвитку – в своїй єдності стали важливою умовою еволюції та утвердження народно-інструментального ансамблю в академічному музичному мистецтві.

Третій закон заперечення заперечення відображає спадкоємність як характерну рису процесу розвитку досліджуваної проблематики. Традиції вітчизняного ансамблевого виконавства на народних інструментах знайшли своє нове бачення у музичній культурі ХХ ст. у порівнянні з попередніми століттями, найвищою формою яких став камерний народно-інструментальний ансамбль. Тенденції формування ансамблевого репертуару у ХХ ст. визначаємо як поступальні, спадкоємні, які на сучасному етапі утверджують якісно новий рівень створення оригінальних авангардних творів для академічних ансамблів народних інструментів.

Через категорії діалектики (розвиток, простір, час, становлення, система, одиничне, особливе, загальне), у яких знаходять відображення найбільш загальні суттєві ознаки, властивості, стосунки речей, що мають місце в об'єктивній дійсності, зокрема народний музичний інструмент, ансамблеві репертуар, ансамблеве виконавство, стало можливим узагальнити процес становлення та розвитку академічного народно-інструментального ансамблю України як цілісного системного явища.

Вагоме значення у становленні та розвитку народно-інструментального ансамблю відіграє інструментарій та його удосконалення. Фундаментальними у дослідженні академічних народних інструментів України стали положення музичного інструментознавства, що включають

походження і розвиток інструментарію, його конструкції, акустичні властивості, класифікацію. Слід зазначити, що інструмент-тознавчі положення розглядаються у тісному зв'язку з фольклористикою, етнографією, ергологією (технологією виготовлення музичних інструментів) і музичною акустикою в контексті формування двох основоположних методів дослідження музичних інструментів, зокрема мистецтвознавчого й органологічного (органографічного). Враховуючи сучасні вітчизняні етноінструментознавчі наукові досягнення у дослідженні народних інструментів (наукові дослідження І. Мацієвського [25-27], М. Давидова [4-5], М. Хая [16-18], Б. Яремка [29-30], Є. Бортника [1], фольклористичні праці С. Грици [2-3], А. Іваницького [6]), що суттєво вплинули на процес їх відродження і подальшого розвитку, академічні народні інструменти є вагомим складовим духовної та матеріальної культури українського народу.

В останні десятиліття ХХ ст. основоположним у вітчизняній та зарубіжній етноорганології став системно-етнофонічний метод. Серед українських науковців піонером галузі є видатний вчений-інструментознавець К. Квітка, який розглядає музичний інструмент як елемент системи під назвою „народний художній побут і культура”, носій звукової традиції у реальному середовищі його побутування, як феномен народної музики [7]. В основі системно-етнофонічного підходу у дослідженні народних музичних інструментів спостерігаємо, що, з одного боку, народні інструменти є матеріальними пам'ятками традиційної безписемної звукової творчості, які нерозривно пов'язані з виконуваною на них музикою, а з іншого, – народний інструментарій виступає як функціонуюча система в реальному середовищі діалектно-історичного побутування та активне його еволюціонування. Розглянуті методи можна визначити як основні у дослідженні академічного народного музичного інструментарію України.

Використання емпіричних методів дослідження у процесі накопичення фактів дасть змогу отримати інформацію про вихідні дані академічного народно-інструментального ансамблевого мистецтва України ХХ ст. Зокрема, спостереження за виступами провідних академічних народно-інструментальних ансамблів на конференціях, конкурсах та творчо-виконавською діяльністю академічних ансамблів студентів у вузах, перегляд та прослуховування аудіо- та відеозаписів концертних виступів найвідоміших колективів, бесіди з учасниками та керівниками ансамблів, опрацювання наукової та методичної літератури за темою дослідження.

У процесі наукового осмислення інформації про побутування народно-інструментальної ансамблевої культури України від найдавніших часів до сьогодення виникає необхідність у її теоретичному обґрунтуванні. Результатом попередньої критико-аналітичної процедури обробки емпіричних даних стало виявлення фактів як важливої частини цілісності культурно-історичної реальності. Посилаючись на різноманітні першоджерела, встановлюємо поетапність, еволюційність становлення та розвитку вітчизняного народно-інструментального ансамблю, його побутування та популярність і т.д.

Метод спостереження періоду поступового чи активного розвитку ансамблю народних інструментів, в результаті якого отримуємо опис фактів, виступає як пасивний різновид експерименту. У процесі здійснення такого експерименту дослідник не впливає на об'єкт спостереження. Отже, виникла необхідність у застосуванні дескриптивного методу, що спрямований на характеристику зафіксованих у наукових фактах подій історичного буття досліджуваного об'єкта. Зокрема, з мистецтвознавчого погляду класифікація та групування експериментальних даних, як особливо важлива процедура нормативної схеми експерименту (теорія планування експерименту)¹⁴, дають можливість здійснювати атрибуцію фактів (достовірність).

У процесі дослідження академічного ансамблю народних інструментів слід використати окремі з історичних форм дескриптивних методів, що в європейській традиції сягають пізньої античності. Зокрема, при аналізі становлення та розвитку вітчизняного народно-інструментального ансамблю України у ХХ ст. як системного явища застосовуємо метод наукового гуманітарного опису, а саме: його спеціальний жанр доби елінізму – „екфразис”, що характеризується виявленням багатства атрибутів опису факту. Ансамбль розглядається як система кількох складових: кількість учасників, інструментальний склад колективу, удосконалення народних інструментів, виконуваний репертуар, композиторська творчість, музична освіта музикантів-народників, концертна та конкурсна виконавська практика, методика організації роботи в ансамблі, наукові розробки у галузі академічного народно-інструментального мистецтва України.

Екзегетика (аналіз нагромаджених текстів) та герменевтика (коментування текстів), як спеціальні технічні прийоми інтерпретації предмета опису (доби християнської патристики, ренесансу та епохи бароко), стосуються більше аналізу процесу удосконалення народного інструментарію як головного чинника еволюційного розвитку ансамблевої народно-інструментальної культури України.

Для уточнення термінологічних визначень окремих понять, які прямо чи опосередковано впливали на становлення та розвиток вітчизняного народно-інструментального ансамблю, необхідною умовою дослідження обраної проблематики стає звернення до енциклопедичних видань, яким властивий інструктивно-нормативний опис художнього тексту (епоха просвітництва).

На сучасному етапі мистецтвознавчих наукових досліджень значну популярність отримала феноменологія як основа відродження традицій гуманітарної методики. Інтерпретація фактів постає як своєрідний розумовий експеримент, у якому перевіряються припущення про традиції, що безпосередньо пов'язані чи стосуються досліджуваного тексту із залученням обставин його історичного буття. Феноменом української ансамблевої народно-інструментальної культури є ансамбль „троїстих музик”, що став основою традиції колективного музикування, яка на сучасному етапі продовжує своє побутування в традиційному та

¹⁴ Готсданкер Р. Основы психологического эксперимента. – М., - 1982.

утверджує право на існування в академічному народно-інструментальному ансамблевому виконавстві.

Важливе значення у процесі наукового вивчення академічного ансамблю народних інструментів становлять компаративні (порівняльні) методи, які є надбанням XIX ст. (світоглядні зрушення та формування нових концепцій суспільного розвитку). Зокрема, усвідомлення історичного розвитку суспільства, його мінливості, сприйняття народу та його культури як цілісного організму, визнання значущості художніх традицій кожної етнічної спільноти.

Джерело компаративістики знаходимо у внутрішніх тенденціях розвитку описових прийомів, а саме прийомів наукової інтерпретації. Так, наприклад, зіставлення багатьох визначень поняття „троїста музика” дає підстави для висновків про розуміння суті явища науковцями, що його досліджували або ж продовжують вивчати. Виникає можливість порівняльного аналізу різночитань поняття „троїста музика”, обґрунтування власного бачення його суті із врахуванням обставин історичного буття цього явища та процесів об'єктивної дійсності. У результаті порівняльної характеристики репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів, концертно-виконавської практики стає можливим виявити спільні ознаки, загальні тенденції.

У процесі зіставлення відмінностей історичного розвитку народного інструментарію, сфер побутування народно-інструментального ансамблю, репертуарних ансамблевих тенденцій можна визначити поетапність становлення народно-інструментального ансамблевого виконавства в Україні та його утвердження в академічному музичному мистецтві. Слід також врахувати особливості та обставини розгортання історичного процесу становлення та розвитку досліджуваного явища. Зіставлення кожного з етапів цього процесу, а саме порівняння їх у просторі і часі, спрямоване насамперед на виявлення диссиметрії художнього явища, тобто стійкої нерівноваги процесу еволюції вітчизняного ансамблю народних інструментів, яка стала основою його історичної динаміки.

Музичне мистецтво як одна з важливих гілок досліджень мистецтвознавчих студій має властивість адекватно реагувати на сучасні тенденційні процеси наукового пізнання і відповідно впливати на трактування ними досліджуваного предмету. Теоретично обґрунтовуючи поняття академічний народно-інструментальний ансамбль, перш за все звертаємося до тенденції універсалізму як наукового напрямку компаративістики, що спрямований до утвердження спільної основи великого розмаїття художніх явищ. У даному випадку ансамбль постає як універсальне поняття, що отримало утвердження в інструментальному та вокально-хоровому виконавстві музичної культури світу.

Суттєвою передумовою для виявлення сутності, закономірностей історичної послідовності розвитку академічного народно-інструментального ансамблю є пізнання загальних рис усього процесу або його складових. Зокрема, у ході дослідження композиторської творчості та визначення її ролі у становленні досліджуваної проблеми використовуємо метод порівняння, що дасть змогу встановити „загальне”, притаманне для академічних ансамблів за участю народних інструментів виконання

авторських творів, аранжувань і перекладів творів української та зарубіжної класики, авангардних композицій, зразків естрадно-джазової музики. У результаті обробки первинних даних здійснюємо класифікацію художніх перекладів (аранжувань) за художнім рівнем, метою і завданням на такі три групи: концертний репертуар, педагогічний репертуар, п'єси побутового музикування; за ступенем впливу на оригінал на декілька різновидів, які стали основою умовної класифікації (за М. Давидовим) [4, с. 15].

У процесі виявлення основних аспектів становлення та розвитку академічного народно-інструментального ансамблю в Україні, окрім методів емпіричного дослідження, слід використати ряд теоретичних методів, а саме: історичний, системний підхід, висновки. З метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей досліджуваного явища застосуємо історичний метод. Використання цього методу дозволяє простежити процеси виникнення, формування та розвитку народно-інструментального ансамблю у хронологічній послідовності. А також під час опрацювання критичної оцінки наукової та методичної літератури у межах досліджуваної тематики завдяки застосуванню історичного методу стає можливим здійснити аналіз джерел, наукових досліджень у галузі народно-інструментального ансамблевого виконавства, зробити висновки про відсутність наукової узагальнюючої праці, яка б висвітлювала процес формування вітчизняного академічного ансамблю народних інструментів починаючи від традиційних форм до сучасних камерних зразків.

Критичний аналіз першоджерел, необхідних фактів, їх узагальнення, систематизація у процесі дослідження зумовлені самою ідеєю творчого процесу. У даному випадку аналіз як метод пізнання дозволяє виокремити з загальної панорами наукового осмислення проблеми народно-інструментального ансамблю джерела та систематизувати їх: першоджерела, інструментознавчі роботи та сучасні науково-дослідницькі праці.

О'єктивністю вивчення процесу еволюції ансамблю народних інструментів є визначення, що кожен елемент даного досліджуваного поняття не може існувати відокремлено. Саме зв'язок та взаємодія окремих елементів як єдиного цілого, вплив їхніх властивостей на зміни у розвитку народно-інструментального ансамблю забезпечує його активне функціонування. Комплексне дослідження системи „народно-інструментальний” ансамбль передбачає застосування системного методу, що розглядає феномен цього поняття у взаємозв'язку із широким спектром даних суміжних наук: історії, соціології, естетики, культурології, музикознавства, інструментознавства. Систематизація як метод теоретичного дослідження сприяє виявленню типових ознак. У результаті автором статті було здійснено типологічну класифікацію народно-інструментальних ансамблів України ХХ століття, що дало змогу встановити властивості розвитку цілої системи „академічний народно-інструментальний ансамбль” і визначити сучасний стан її функціонування (синхронність та взаємозв'язок удосконаленого народного інструментарію, ансамблевого виконавства, композиторської творчості, педагогіки і науки) [28].

У висвітленні питання академізації народно-інструментального виконавства як важливого фактору розвитку і функціонування народного ансамблю слід використати метод індукції. На підставі вивчення та дослідження окремих складових (удосконалення інструментів, розвиток системи музичної освіти, професіоналізація ансамблевого виконавства, композиторська творчість, організація конкурсної системи) цього питання стає можливим зробити висновки стосовно поняття академізації в цілому.

При аналізі ансамблевого репертуару використовуємо музикознавчий метод розгляду музичного твору. Зокрема, триєдине поєднання взаємопов'язаних складових: композитор – виконавець (у даному випадку учасники ансамблю) – твір.

Отже, специфіка дослідження академічного народно-інструментального ансамблю України зумовлює використання синтезу методів, притаманних сучасному музикознавству. Представлені методологічні прийоми дозволяють провести наукове дослідження за умов цілісного підходу до об'єкта вивчення, розглянути його у виникненні і розвитку, застосувавши історико-виконавський аспект. У результаті – виявлена можливість з'ясувати суть досліджуваної проблематики. Використання українського та світового досвіду наукового вивчення історико-культурного явища має сприяти подальшому розвитку та формуванню теоретичних засад академічного народно-інструментального ансамблю України ХХІ століття.

Література:

1. Бортник Є. Струнний інструментарій Слобідської України в минулому і сучасному / Є. Бортник // Музична Харківщина: Зб. праць кол. авт. Харків. ін-ту мистецтв ім. І.П. Котляревського / Упоряд. П.П. Калашник. Н.Л. Очеретовська. – Харків. 1992. – С. 191-206.
2. Грица С. Українська фольклористика ХІХ – початку ХХ століття і музичний фольклор. Нарис / С. Грица – Київ-Тернопіль: Астон, 2007. – 152 с.
3. Грица С. Основные направления социологического изучения фольклора / С. Грица // Актуальные проблемы современной фольклористики. – М.: Музыка, 1980. – С. 178-180.
4. Давыдов Н.А. Методика переложений инструментальных произведений для баяна / Н.А. Давыдов. – М.: Музыка, 1982. – 173 с.
5. Давыдов М. Народний інструментарій сьогодні / М. Давыдов // Музыка. – 1995. – № 4. – С. 14-15.
6. Іваницький А. Український музичний фольклор: Підручник для вищих навчальних закладів / А. Іваницький. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
7. Квітка К. К изучению украинской народной инструментальной музыки / К. Квітка // Избранные труды: В 2 т. / Сост. и коммент. В.Л.Гошовского. – М.: Сов. композитор. 1973. – Т. 2. – С. 251-276.
8. Квітка К. Вибрані статті / К. Квітка: Ч. 1. / Упоряд. передм. та коментарі А.І. Іваницького. – К.: Муз. Україна, 1985. – 142 с.
9. Квітка К. Вибрані статті / К. Квітка: Ч. 2. / Упоряд. передм. та коментарі А.І. Іваницького. – К.: Муз. Україна, 1986. – 152 с. Колесса Ф. Музикознавчі праці / Упоряд. та комент. С. І. Грици. – К.: Наукова думка, 1970. – 592 с.
10. Колесса Ф. Українські народні музичні інструменти / Ф. Колесса // Музикознавчі праці / Упоряд. та комент. С.І.Грици. – К.: Наукова думка. 1970. – С. 287-288.

11. Колесса Ф. Характеристика української народної музики: Переклад з польської мови / Ф. Колесса // Музикознавчі праці / Упоряд. та комент. С.І.Грици. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 357-367.

12. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні / М. Лисенко. – К.: Мистецтво, 1955. – 62 с.

13. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / С. Людкевич: В 2 т. / Упоряд., ред., вступна стаття і примітки З. Штундер. – Львів: Дивосвіт, 1999. – Т.1. – 496 с.

14. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / С. Людкевич: В 2 т. / Упоряд., ред., переклади, примітки і бібліографія З. Штундер. – Львів: Дивосвіт, 2000. – Т. 2. – 816 с.

15. Хай М. І ще раз про українські цимбали / М. Хай // Парадигматика фольклору: Ювілейний збірник з нагоди 70-ліття С.Й.Грици. – Київ-Тернопіль: Астон, 2002. – С. 48-61

16. Хай М. Музыка Бойківщини / М. Хай. – К.: Родовід, 2002. – 303 с.

17. Хай М. Традиційні народні інструменти українців в аспекті сучасного суспільно-політичного процесу / М. Хай // Проблеми етномузикології: Зб. наук. праць / Упоряд. О.Мурзина. – К., 1998. – С. 167-179.

18. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г. Хоткевич. – Харків: Держ. вид.-во України, 1930. – 290 с.

19. Хоткевич Г. Матеріали до історичного огляду музичних інструментів, існуючих на Україні (замітки, виписки, вирізки з газет та ін.) / Г. Хоткевич. – Т. 1-5. – Б./д. – ЦЦАЛ. – Ф. 688. – оп. 1. – спр. 193-197. – 2422 с.

20. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич: 3 ч. – 2-е вид. / Репринтне видання 1902. – Верховина: Журн. „Гуцульщина”, 1999. – 270 с.

21. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич: 4 ч. – 2-е вид. / Репринтне видання 1904. – Верховина: Журн. „Гуцульщина”, 1999. – 302 с.

22. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич: 5 ч. – 2-е вид. / Репринтне видання 1908. – Верховина: Журн. „Гуцульщина”, 2000. – 332 с.

23. Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич: В 2 ч. – 2-е вид. / Репринтне видання 1899-1901. – Верховина: Журн. „Гуцульщина”, 1997. – 352 с.

24. Мациевский И. Народный музыкальный инструмент и методология его исследования / И. Мациевский // Актуальные проблемы современной фольклористики. – Л.: Музыка, 1980. – С. 143-170.

25. Мациевский И. Основные проблемы и аспекты изучения народных музыкальных инструментов и инструментальной музыки / И. Мациевский // Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка: Сб. статей и материалов: В 2 ч. – М.: Сов. композитор, 1987. – Ч. 1. – С. 6-38.

26. Мациевский И. Формирование системно-этнофонического метода в органологии / И. Мациевский // Методы изучения фольклора. – Л.: Музыка, 1983. – С. 54-63.

27. Пасічняк Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст.: історико-виконавський аспект. – Автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Львівська державна музична академія ім. М.В. Лисенка / Л. Пасічняк. – Львів, 2007. – 17 с.

28. Яремко Б. Народні музичні інструменти / Б. Яремко // Гуцульщина. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 346-353.

29. Яремко Б. Роль виконавства у формуванні музичної традиції: на матеріалі української сопілкової музики Прикарпаття: Автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.02 / Київ. держ. консерваторія ім. П.І.Чайковського / Б. Яремко. – К., 1995. – 21 с.

Пасічняк Л. Проблеми методології дослідження академічного народно-інструментального ансамбля в Україні. В статті розглядаються основні принципи методології дослідження академічного народно-інструментального ансамбля в Україні.

Ключевые слова: академический ансамбль народных инструментов, системно-этнофонический метод, этноинструментоведение, феноменология.

Pasichnyak L. Problemi methodologies of research of academic folk instrumental band in Ukraine. In the floor basic principles of methodology of research of academic folkinstrumental band are examined in Ukraine.

Key words: academic band of folkinstruments, system-etnofon method, etnoinstrumental, fenomonologiy.